

УДК 130.2:2-264:[793.31+792.83(477)]
DOI 10.32461/2226-3209.2.2025.339026

Цитування:

Савченко Л. О. Втілення та пластично-художнє рішення архетипів як символічного образу в сучасних постановках народно-сценічного танцю. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2025. № 2. С. 344–348.

Савченко Лілія Олександрівна,
старший викладач кафедри хореографії
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
<https://orcid.org/0009-0008-5927-9305>
savchenko.flover@gmail.com

Savchenko L. (2025). Embodiment and Plastic-Artistic Solution of Archetypes as a Symbolic Image in Modern Folk-Stage Dance Productions. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 2, 344–348 [in Ukrainian].

ВТІЛЕННЯ ТА ПЛАСТИЧНО-ХУДОЖНЄ РІШЕННЯ АРХЕТИПІВ ЯК СИМВОЛІЧНОГО ОБРАЗУ В СУЧАСНИХ ПОСТАНОВКАХ НАРОДНО-СЦЕНІЧНОГО ТАНЦЮ

Мета статті – виявити особливості архетипних образів та розглянути проблематику їх репрезентації в постановках народно-сценічної хореографії на сучасному етапі. **Методологія дослідження.** Застосовано метод наукового аналізу та синтезу, системний та типологічний метод, метод мистецтвознавчого аналізу та ін. **Наукова новизна.** Розглянуто проблематику репрезентації архетипів у постановках народно-сценічної хореографії; уточнено поняття «архетипи» та «архетипні образи», а також їх типологізацію; проаналізовано особливості втілення та пластичні рішення архетипних образів природних (Земля, Вода, Вогонь, Вітер), космогонічних, солярних, зооморфних та орнітоморфних елементів. **Висновки.** Архетипні образи не лише займають значне місце в давніх міфологічних уявленнях різних народів, але й отримали об'ємне відображення в народно-сценічній хореографії – в різноманітних постановках, що належать до різних епох та національних шкіл хореографічного мистецтва. Це демонструє універсальність, значущість та масштабність поширення і багатогранності прояву архетипних образів у народно-сценічній хореографії. Міфологічні символи, що складають міфоструктуру будь-якого твору мистецтва загалом та народно-сценічної хореографії зокрема, є відображенням елементів первинного світобачення і світосприйняття, основоположними серед яких є архетипні образи, що пов'язані з первісними уявленнями та природними явищами. Їх використання в постановках народно-сценічної хореографії відбувається в процесі створення міфологем – основи формування нових символів. Сучасні хореографи-постановники відтворюють цілісне світовідчуття та світобачення різних народів світу крізь призму системи їх вірувань, національних традицій, обрядової культури засобами втілення архетипних образів. Окрім того, архетипи використовуються як рухові метафори, символи та образи для посилення досвіду руху і передачі досвіду простору реципієнту.

Ключові слова: народно-сценічний танець, архетип, архетипні образи, пластичне рішення, художній образ, міфологеми, природні елементи, рухи.

Savchenko Liliia, Senior Lecturer, Department of Choreography, National Academy of Culture and Arts Management

Embodiment and Plastic-Artistic Solution of Archetypes as a Symbolic Image in Modern Folk-Stage Dance Productions

The purpose of the article is to identify the features of archetypal images and consider the issues of their representation in folk-stage choreography productions at the present stage. **Research methodology.** The method of scientific analysis and synthesis, the system and typological method, the method of art history analysis were applied. **Scientific novelty.** The issues of representation of archetypes in folk-stage choreography productions were considered; the concepts of 'archetypes' and 'archetypal images', as well as their typology, were clarified; the features of embodiment and plastic solutions of archetypal images of natural (Earth, Water, Fire, Wind), cosmogonic, solar, zoomorphic, and ornithomorphic elements were analysed. **Conclusions.** Archetypal images not only occupy a significant place in the ancient mythological representations of different peoples, but also received a voluminous reflection in folk and stage choreography – in various productions belonging to different eras and national schools of choreographic art. This demonstrates the universality, significance and scale of the spread and multifaceted manifestation of archetypal images in folk and stage choreography. Mythological symbols that make up the

mythostructure of any work of art in general and folk and stage choreography in particular are a reflection of the elements of the primary worldview and world perception, the fundamental among which are archetypal images associated with primitive representations and natural phenomena. Their use in productions of folk and stage choreography occurs in the process of creating mythologemes – the basis for the formation of new symbols. Modern choreographers-directors recreate the holistic worldview and worldview of different peoples of the world through the prism of their belief systems, national traditions, and ritual culture by means of embodying archetypal images. In addition, archetypes are used as movement metaphors, symbols, and images to enhance the experience of movement and convey the experience of space to the recipient.

Keywords: folk stage dance, archetype, archetypal images, plastic solution, artistic image, mythologemes, natural elements, movements.

Актуальність теми дослідження. Трансформаційні процеси, що на сучасному етапі розвитку суспільства відбуваються в усіх сферах його життєдіяльності та визначають особливості соціокультурного розвитку, позначені уніфікацією культури, що у свою чергу актуалізує дослідження архетипних образів, відтворення глибинних сенсів та локальних характеристик хореографічної лексики як невід'ємного елемента загальної культури. Народньо-сценічна хореографія характеризується здатністю виражати самобутність будь-якого суспільства, його минулого і сучасності, темпераменту, духу, ментальності та ін. завдяки архетипам – основам національної та етнічної самосвідомості, унікальним феноменам, що, вибираючи культурний код певного народу протягом багатьох століть, незважаючи на різноманітні культурно-історичні трансформації, не втрачають власного сенсового значення. Актуальність дослідження зумовлена важливістю розширення розуміння архетипних образів та їх репрезентації в народно-сценічній хореографії, що має важливе значення як в теоретичному аспекті (розкриття сутності світоглядного бачення балетмейстера-постановника), так і в практичному (використання певних архетипів для втілення постановки народно-сценічного танцю).

Аналіз досліджень і публікацій. Феномену архетипів в українському науковому вимірі присвячено багато уваги – його різноманітні аспекти аналізують О. Бідюк (трансформація архетипу в художньому тексті) [2], О. Куліш (іконічне вираження архетипів українського фольклору) [7], А. Овчаренко (особливостей використання архетипів у сучасному візуальному контенті соціальних медіа) [9] та ін. Л. Андрушук розглядає архетип Тіні та аналізує особливості його використання в українській хореографії в контексті посилення емоційної взаємодії з реципієнтом та вираження універсальної міжкультурної тематики, а також можливості використання Архетипу Тіні в сучасній хореографії у статті «Архетип Тіні в танцювальних традиціях

українського народу: свято Івана Купала» [1]. Проте у контексті народно-сценічної хореографії проблематику звернення до архетипових образів українські мистецтвознавці та культурологи практично не розглядали. Однією з небагатьох публікацій, в якій здійснено аналіз архетипів у хореографічних творах українського народно-сценічного танцю як елементів хореографічної культури (на прикладі хореографічної спадщини П. Вірського) є стаття Д. Карпенко «Архетипи в українській хореографічній культурі та народно-сценічних танцях» [3]. Аналізу особливостей втілення архетипів української культури і балетмейстерській спадщині П. Вірського присвячено статтю Л. Козинко [4] та ін.

Мета статті – виявити особливості архетипних образів та розглянути особливості їх репрезентації в постановках народно-сценічної хореографії на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Танець є результатом процесів, що були відібрані в процесі еволюції людини: дослідницька поведінка, відчуття ритму, символічні здібності та властивості розуму проводити тонкі відмінності [12, с. 4.]. Незалежно від культурних відмінностей, схожість імпульсів і досвіду лишається незмінною. У цьому контексті унікальними є архетипи, що використовуються в постановках народно-сценічної хореографії для посилення емоційного змісту танцю. К. Юнг ввів два терміни, що допомагають визначити цю універсальність почуттів і досвіду всередині людського роду: «колективне несвідоме», що належить до підсвідомих очікувань і переживань, які поділяються всіма представниками людської цивілізації через спільну біологію та «архетип», який більш конкретно стосується образів і сюжетних моделей, які виникають у всіх людських суспільствах [13, с. 67]. За К. Юнгом архетип – це «апріорні структурні форми інстинктивного фундаменту свідомості» [13, с. 294], що зумовлюють свідомість і мають властивість самовираження як культурні символи. Сучасні дослідники визначають архетипи як «наскрізні

символічні структури культури, що асоціюють певний тематичний матеріал свідомого та підсвідомого функціонування людських цінностей» [5]; «певне глибинне налаштування, що не піддається змінам і не усвідомлюється, але актуалізується в нових історичних ситуаціях та визначає уявлення про людину, її місце в світі, моральні ідеали та ціннісні налаштування, що задають взірці життєдіяльності, пройшовши крізь багатовікові шари історії та культурних трансформацій, зберігаючи значення і сенс в нормативно-ціннісному просторі сучасності» [9, с. 4].

Дослідники наголошують на тому, що архетипні образи, як «символічні репрезентації, що формують та впорядковують змістовно-сенсову складову основних архетипів» [9, с. 4], характерні для традиційної культури «відновлюються в сучасній культурі через культурні продукти, практики, художні твори» [9, с. 4]. Надзвичайно цікаву репрезентацію архетипні образи отримують в постановках народно-сценічної хореографії, що поєднує в собі класичний, народно-характерний танець і автентичні фольклорні джерела [8, с. 8]. Найбільш поширеною типологізацією архетипних образів є типологізація за масштабом впливу: «універсальні (Творця, Небесного батька, Мати-землі, Хаосу, Вогню, Води, Повітря, Землі, Дороги, Світла, Крові, Вісі колеса, Низу-верху, Війни-миру) та етнокультурні (уособлюють духовні цінності та світоглядні позиції, властиві лише конкретній етнічній групі або народу)» [9, с. 4].

Хореографічно виразні засоби є унікальними мікрочипами, що зберігають архетипи і транслують культурну інформацію і тілесному вираженню крізь покоління. Власне саме поняття «хореографія» було введено в науковий обіг у 1700 р. для означення системи стенографії танцю, а згодом стало використовуватися як назва мистецтва в цілому. Незважаючи на те, що на сучасному етапі в хореографію, як комплексний вид мистецтва, включено різноманітні форми та компоненти, його основи на ранніх етапах становлення мали форму пластичних ритмів, засобами яких відбувалося чуттєве та розумове вираження. Пластичною реакцією на зовнішні обставини і навколишній світ виступають рухи і жести, що визначаються фізичними особливостями людського тіла, а також специфікою чуттєвого сприйняття. Ці унікальні пластичні інтонації в поєднанні утворюють художньо-естетичні основи хореографічного мистецтва. У

народно-сценічній хореографії кожен аспект формується відповідно до архетипів, що включає: пластику тіла (рухи, жести, міміка, пози), танцювальна лексика (традиційна, образна, природно-наслідувальна), просторову композицію танцю, музику, що має змістове значення, сценічне оформлення (костюм, освітлення, декорації, грим).

Оскільки архетипи існують і виникають на найглибшому рівні людської свідомості, вони мають потужну інстинктивну привабливість. У народно-сценічному танці архетипи - чи то історії, чи візуальні образи - є потенційно одними з найпотужніших інструментів, якими володіють хореограф і танцюрист для вираження складних ідей і почуттів. Деякі з найуспішніших постановок народно-сценічної хореографії викликають резонанс і лишаються популярними протягом років великою мірою завдяки архетипним образам - «фундаментальним та глибинним образам, що формують систему цінностей етносу, надзвичайно сильно впливає на людину і найбільш широко представлений у народному фольклорі, уявленнях, віруваннях та міфах» [9, с. 92].

Архетипи вирізняються простотою образів і при цьому їх надзвичайною потужністю завдяки складності і делікатності ідей, що охоплені єдиним резонансним баченням. У народно-сценічному танці простий жест, такий як підняття рук із центрального положення, може викликати ряд значень: піднесену молитву, богиню, що пропонує щедроти, прийняття тягаря, благання про загальне розуміння або будь-яку кількість складних і невизначених почуттів. Народно-сценічний танець є ідеальним засобом для вираження такої складності. Слова іноді надто точно визначають ідеї, але рух, сприйнятий візуально, може мати багато значень. У більшості випадків, особливо коли сенс глибоко відчувається, постановки народно-сценічної хореографії по-різному інтерпретуються різними глядачами. Таким чином, емоційна сила постановки походить саме від її здатності включати попередні почуття та ставлення реципієнта до досвіду танцю, який відбувається в даний момент. У цьому дивному перетині між універсальним і миттєвим кожен глядач має повноваження слідувати своїм власним відчуттям щодо того, що він бачить у постановці. Кожен з них читатиме архетипи по-різному. Прості архетипні історії мають настільки могутній потенціал в процесі репрезентації у постановках народно-сценічної хореографії, що їм навіть не потрібно досягати рівня

сюжету. Часом те, що іноді може здатися «сюжетом», перетворюється на «тему»: набір пов'язаних символів та ідей, які формують історію в русі [11].

Архетипами можуть бути візуальні образи, наприклад, такі як дерево життя, мандала та лабіринт; персонажі (мудрець, стара, змії та ін.); сюжетні моделі, такі як квест, небезпечний шлюб та ін. Існують також універсальні архетипи руху: руки, підняті в молитві чи закликанні; тіло, вигнуте навколо іншого тіла; руки, простягнуті в вільних обіймах та ін.

Танцювальні метафори створюють архетипні образи, які танцюристи використовують для мотивації власних рухів – рухаючись в контексті, заданому метафоричним образом, формується глибший зв'язок з самим рухом [14, с. 35]. Архетипні образи, що використовуються в постановках народно-сценічної хореографії можуть бути національними, етнічними або загальнолюдськими.

Серед останніх найбільш поширеними є природні елементи, або стихії – вода, вітер, вогонь, земля. За визначенням Платона, з них складаються і на них розкладаються складні тіла, тобто стихіями є прості, початкові субстанції, що, відповідно до езотеричних традицій всіх давніх цивілізацій, покладено в основу Космосу і людини. Вода, Вогонь, Земля і Вітер є дуже популярними архетипними тропами – кожен з них являє різні типи сил і динаміку персонажів постановки або дій, які вони виконують. Наприклад, Вода наділена багатьма міфологічними, сакральними сенсами – це священна стихія, наділена захисними силами та властивостями очищення, при цьому є як засобом зміцнення, так і загибелі, джерелом небезпеки та інструментом ворожіння. Для українців «семантичне поле міфологеми води безмежне» [10, с. 92], бо торкається питання «життя і смерті, космосу і хаосу» [10, с. 92], матері та дитини, неба і землі, краси та розуму, кохання та страждання, – «тобто про все, що бачить, чує і чим живе людина» [10, с. 92]. Найбільш традиційним пластичним вирішенням архетипу води є: хоровод, плавні рухи руками, «напливи» та «відпливи» що імітують хвилі (особливе враження справляють в ансамблевому виконанні). Архетип землі, що інтегрує «аграрно-виробничий, соціально-історичних та духовно-культурний атрибути національного життя» [3, с. 39] отримує вираження в багатьох постановках української народно-сценічної хореографії, репрезентуючи як буденні господарські дії в процесі землекористування,

так і елементи календарної обрядовості, а також зооморфні (кінь, бик та ін.) і антропоморфні (Земля-Мати) образи.

Серед орнітоморфних архетипних образів найбільшого виявлення у сучасній народно-сценічній хореографії отримали традиційні для українського фольклору жіночі образи лебідки, качки, голубки та чоловічі – образи яструба, жайворонка, голуба (власне символіка рухів крил названих птахів чітко репрезентована в постановках гопака). Пластичними елементами, що зближують образ птаха з образом людини є: характерне положення рук, що імітують крила птахів, жести (трипала кисть руки, що є знаком-символом птаха), імітування природних рухів конкретного птаха, наприклад, політ, приземлення, імітування поведінки з пташенятами, переступання з ноги на ногу, невисокі стрибки в глибокому присіді на двох ногах та ін. При цьому підскоки в глибокому присіді колом мають магічну функцію впливу на природу – стрибки вгору на носках моделюють світову вертикаль - у світ богів ще за часів поганської культури. Найбільш поширені фольклорні архетипи у всіх народів – космогонічні, зокрема солярні. Пластично-образне втілення таких архетипів як Сонце, Місяць, Космос, Зірки та ін. зазвичай виражається в композиції народно-сценічного танцю, напрямом руху та малюнком утворення фігур. Багато автентичних народних танців, рухи і кроки яких стали основою для народно-сценічної хореографії виступають унікальною кодовою системою стародавніх культур, засобами якої передаються основні рухові форми та структури, що є основою для морально-фізичного удосконалення людини [7, с. 302]. Дослідження семантики хореографічної лексики народно-сценічних танців дозволяє розкрити архаїчні універсалії людської культури, заковані в образах чуттєвих узагальнень.

Висновки. Архетипні образи не лише займають значне місце в давніх міфологічних уявленнях різних народів, але й отримали об'ємне відображення в народно-сценічній хореографії – в різноманітних постановках, що належать до різних епох та національних шкіл хореографічного мистецтва. Це демонструє універсальність, значущість та масштабність поширення і багатогранності прояву архетипних образів у народно-сценічній хореографії. Міфологічні символи, що складають міфоструктуру будь-якого твору мистецтва загалом та народно-сценічної хореографії зокрема, є відображенням елементів первинного світобачення і

світосприйняття, основоположними серед яких є архетипні образи, що пов'язані з первісними уявленнями та природними явищами. Їх використання в постановках народно-сценічної хореографії відбувається в процесі створення міфологем – основи формування нових символів. Сучасні хореографи-постановники відтворюють цілісне світовідчуття та світобачення різних народів світу крізь призму системи їх вірувань, національних традицій, обрядової культури засобами втілення архетипних образів. Окрім того, архетипи використовуються як рухові метафори, символи та образи для посилення досвіду руху і передачі досвіду простору реципієнту.

Література

1. Андрощук Л. М. Архетип Тіні в танцювальних традиціях українського народу: свято Івана Купала. Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. Вип. 66. С. 24–32.
2. Бідюк О. В. Архетип та його трансформації в художньому тексті як вияв психічної бінарності автора Філологічні трактати. 2009. Т. 1. № 3-4. С. 15–21.
3. Карпенко Д. В. Архетипи в українській хореографічній культурі та народно-сценічних танцях. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2023. № 4. С. 38–44.
4. Козинко Л. Л. Архетипи української культури в балетмейстерській спадщині Павлі Вірського. Танцювальні студії. 2023. Вип. 6. № 1. С. 8–19.
5. Кримський С. Б. Архетипи. Енциклопедія Сучасної України / редкол. І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. Т. 1. URL: <https://esu.com.ua/article-44787> (дата звернення: 13.03.2025).
6. Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії. Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. 367 с.
7. Куліш О. А. Мистецтвознавчий дискурс щодо виявлення архетипів у художній творчості (на прикладах власного проекту та експонатів). *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2015. Вип. 26. С. 50–59.
8. Лісовська Н. Ю. Теорія та методика народно-сценічного танцю. Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2021. 178 с.
9. Овчаренко А. В. Архетипи сучасного візуального контенту соціальних медіа : дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 034 «Культурологія» / Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, 2024. 197 с.
10. Таланчук О. Українознавство. Усна народна творчість. Київ, 1998. 421 с.
11. Deagon A. Dancing the Eternal Image: Visual And Narrative Archetypes. 2020. URL: <https://people.uncw.edu/deagon/raqs/eternalimage.htm> (дата звернення : 15.03.2025).

<https://people.uncw.edu/deagon/raqs/eternalimage.htm> (дата звернення : 15.03.2025).

12. Hanna J. *Dance, Sex and Gender*. University of Chicago Press, 1988. 311 с.
13. Jung C. G. The archetypes and the collective unconscious. Princeton University Press. 1981. 470 p.
14. Samaritter R. The use of metaphors in dance movement therapy. *Body Movement Dance Psychother.* 2009. No. 4. P. 33–43.

References

1. Androshchuk, L. M. (2023). Archetype Shadow in the Dance Traditions of the Ukrainian People: The Holiday of Ivan Kupala. *Current Issues of the Humanities*, 66, 24–32 [in Ukrainian].
2. Bidiuk, O. V. (2009). Archetype and its Transformations in the Artistic Text as a Manifestation of the Author's Psychic Binary Philological Treatises. Vol. 1, No. 3–4, 15–21 [in Ukrainian].
3. Karpenko, D. V. (2023). Archetypes in Ukrainian Choreographic Culture and Folk Stage Dances. *Bulletin of the National Academy of Culture and Arts Management*, 4, 38–44 [in Ukrainian].
4. Kozynko, L. L. (2023). Archetypes of Ukrainian Culture in the Ballet Master's Heritage of Pavlo Virskyi. *Dance Studios*, 6(1), 8–19 [in Ukrainian].
5. Krymskyi, S. B. (2001). Archetypes. *Encyclopaedia of Modern Ukraine*. Vol. 1. Kyiv. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-44787> [in Ukrainian].
6. Krymskyi, S. B. (2008). Under the Signature of Sophia. Kyiv [in Ukrainian].
7. Kulish, O. A. (2015). Art Criticism Discourse on Identifying Archetypes in Artistic Creation (On Examples of Own Project and Exhibits). *Bulletin of the Lviv National Academy of Arts*, 26, 50–59 [in Ukrainian].
8. Lisovska, N. Yu. (2021). Theory and Methodology of Folk Stage Dance. Odesa [in Ukrainian].
9. Ovcharenko, A. V. (2024). Archetypes of Modern Visual Content of Social Media. *PhD Thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Talanchuk, O. (1998). Ukrainian Studies. Oral folk art. Kyiv [in Ukrainian].
11. Deagon, A. (2020). Dancing the Eternal Image: Visual And Narrative Archetypes. Retrieved from <https://people.uncw.edu/deagon/raqs/eternalimage.htm> [in English].
12. Hanna, J. (1988). *Dance, Sex and Gender*. University of Chicago Press [in English].
13. Jung, C. G. (1981). The Archetypes and the Collective Unconscious. Princeton University Press [in English].
14. Samaritter, R. (2009). The Use of Metaphors in Dance Movement Therapy. *Body Movement Dance Psychother*, 4, 33–43 [in English].

Стаття надійшла до редакції 02.05.2025
Отримано після доопрацювання 05.06.2025
Прийнято до друку 12.06.2025